
Ten geleide

Als titel voor dit themanummer is de term 'Leerkrachtgedrag' gekozen. Deze term wordt hier gebruikt als overkoepelende aanduiding van het onderzoek naar zowel waarneembare gedragingen als niet rechtstreeks waarneembare cognities. Dit laatste type onderzoek is sinds het midden van de jaren zeventig enorm in omvang en betekenis toegenomen. Na een aantal decennia waarin men uitsluitend oog had voor observeerbaar lesgedrag (en dan nog alleen voor zover dit gedrag kon dienen als verklarende variabele voor het optreden van leereffecten bij leerlingen) heeft ook in het leerkrachtonderzoek een 'cognitieve wending' plaatsgevonden. Deze stand van zaken wordt uiteraard weerspiegeld in de bijdragen aan dit themanummer.

In het artikel van Brekelmans, Wubbels en Créton wordt gerapporteerd over een onderzoek dat bij het Centrum voor Didactiek van Wiskunde en Natuurwetenschappen van de Rijksuniversiteit Utrecht is uitgevoerd. Deze onderzoeksgroep heeft inmiddels een omvangrijk onderzoeksprogramma op het gebied van interpersoonlijk leraarsgedrag afgewerkt. In het hier besproken onderzoek worden de laatste ontwikkelingen binnen dit onderzoeksprogramma weergegeven. In eerder onderzoek werd reeds een aantal aspecten van het leraarsgedrag opgespoord. In de bijdrage aan dit themanummer wordt een onderzoek beschreven waarin ten eerste, op basis van leerlingpercepties van dit gedrag, het interpersoonlijk gedrag van de leraar wordt beschreven op de uit eerder onderzoek bekende acht aspecten en vervolgens wordt getracht een typologie te ontwikkelen waarmee alle acht aspecten van het interpersoonlijk gedrag tegelijkertijd gekarakteriseerd kunnen worden. De hierbij gebruikte techniek, nl. clusteranalyse, wordt in globale termen beschreven. Bijzonder veelbelovend is het dat het mogelijk blijkt verbanden aan te tonen tussen typen profielen en de cognitieve en affectieve op-

brenst bij leerlingen. In feite is daarbij sprake van een proces-product onderzoek waarbij weliswaar het leraarsgedrag als verklarende variabele wordt aangemerkt, maar slechts voor zover dit gedrag terug te vinden is in de percepties van de leerlingen. Sinds enkele jaren wordt in het effectiviteitsonderzoek de nadruk gelegd op de functie van leerlingcognities als 'mediating variable' (cf. Shulman, 1986) tussen onderwijsaanbod en opbrengst. Het onderzoek van Brekelmans c.s. kan aan de verdieping en onderbouwing van deze inzichten een bijdrage leveren.

In hun artikel 'Probleemsituaties in het onderwijs. Een beoordeling door docenten' beschrijven Bergen en Van Opdorp een procedure die zij hebben gevolgd voor het ontwikkelen van stimulusmateriaal voor het onderzoek naar attributies door docenten. Enkele destijds door Peters (1985) onderscheiden probleemsituaties werden geformuleerd als situatiescenario's. Daarbij werd gekozen voor situaties die betrekking hadden op de kern taak van het beroep van docent, nl. het lesgeven aan en het omgaan met leerlingen. De auteurs beschrijven gedetailleerd op welke wijze het problematisch karakter, de herkenbaarheid en de mate van voorkomen van deze situaties zijn onderzocht en gaan daarbij in op een aantal mogelijke verklaringen voor hun bevindingen. Het besproken onderzoek kan gezien worden als een element in het totale onderzoeksprogramma van deze Nijmeegse onderzoeksgroep, waarbij enerzijds wordt voortgebouwd op de reeds eerder verzamelde gegevens omtrent probleemsituaties in het onderwijs en anderzijds dit materiaal zodanig wordt bewerkt en geordend dat het als basis kan dienen voor het onderzoek naar attributies door de leerkracht. Een belangrijke conclusie van de auteurs is dan ook dat de hier gevonden resultaten (met name ook het feit dat de beschreven situaties niet als zeer problematisch worden gezien) geen aanleiding geven de bruikbaarheid van dit materiaal voor attributie-onderzoek ter discussie te stellen.

Het onderzoek van Corporaal betreft een studie naar leerkrachtcognities, en wel naar de opvattingen van aanstaande leraren over

'goed onderwijzen'. Het belang van deze bijdrage moet niet alleen gezocht worden in de inhoud van hetgeen gepresenteerd wordt (hetgeen voornamelijk betrekking heeft op de dimensies die te onderscheiden zijn in de leerkrachtcognities met betrekking tot dit domein), maar ook in de heldere wijze waarop verslag wordt gedaan van de toepassing van een techniek die steeds vaker wordt gebruikt in het onderzoek naar impliciete theorieën van leerkrachten: de Repertory Grid techniek. Kenmerkend hiervoor is dat getracht wordt de cognities van de leerkracht te beschrijven met behulp van een terminologie die aan de leerkracht zelf wordt ontlokt. Gepoogd wordt hiermee een grotere validiteit van de gevonden resultaten te bereiken: doordat vermeden wordt dat de gegevens voortijdig in de (noodzakelijkerwijs door de eigen invalshoek 'gekleurde') categorisering van de onderzoeker worden ingepast, wordt meer recht gedaan aan de interpretaties van de respondent. Met name bij het onderzoek naar leerkrachtcognities, die immers door hun aard niet rechtstreeks toegankelijk zijn en zich daarmee onttrekken aan min of meer objectieve waarneming, verdient een dergelijke opstelling aanbeveling.

Ook het artikel van Boei en Kieviet heeft betrekking op de cognitieve aspecten van het functioneren van de leerkracht. Zij rapporteren een literatuurstudie naar de verschillen tussen experts en beginners in het onderwijs op het gebied van kennisstructuren en mentale cognities. Het gaat hier om een uiterst actueel thema waarover in de literatuur de laatste jaren frequent is gepubliceerd. Uit hun literatuurstudie blijkt dat de definities van 'expert' en 'beginner' allerminst eenduidig zijn. Het

bleeft zelfs mogelijk te zijn dat leerkrachten die volgens de ene definitie als 'expert' kunnen worden aangemerkt onder een andere definitie als 'beginner' gekenschetst worden. Dit leidt tot grote problemen bij het onderling vergelijken van de besproken onderzoeken. Wellicht is de door de auteurs aangetroffen situatie mede het gevolg van het feit dat het expert-onderzoek op dit terrein zonder uitzondering van (zeer) recente datum is, waardoor kennelijk de onderzoekers zich (nog) niet gebonden behoeven te voelen aan gangbare of ingeburgerde definiëringen. Zoals Boei en Kieviet ook constateren heeft deze stand van zaken inmiddels wel tot gevolg dat aan het expert-onderzoek op dit moment nog weinig of geen aanwijzingen voor de opleiding van onderwijsgenoten ontleend kunnen worden. Een eerste voorwaarde om tot verbetering van deze situatie te komen is dat er een duidelijk overzicht wordt geboden van de huidige stand van het onderzoek op dit terrein, inclusief de bestaande inconsistenties. Dit artikel levert daaraan een belangrijke bijdrage.

Namens de redactie

*F. K. Kieviet
N. Verloop*

- Peters, V. A. M., *Docenten en hun probleemsituaties*. Proefschrift Katholieke Universiteit Nijmegen, 1985.
- Shulman, L. S., Paradigms and research programs in the study of teaching: a contemporary perspective. In: M. C. Wittrock (Ed.), *Handbook of Research on Teaching*. (3rd ed.). New York: Macmillan, 1986.